

O'SMIRLARDA AGRESSIV HULQ-ATVOR NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Psixologiya fanlari doktori (DSc) Jabborov X.

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Psixologiya (faoliyat turlari) yo'nalishi magistranti

Azizova Elnora Adhamjon qizi

azizova07e@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14637114>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 3-yanvar 2025 yil

Ma'qullandi: 5-yanvar 2025 yil

Nashr qilindi: 13-yanvar 2025 yil

Agressiya, tajovuzkorlik, tajovuzkor xatti-harakatlar, deviant xatti-harakatlar, tajovuzkor xatti-harakatlar omillari, yovuzlik, o'smirlar.

ABSTRACT

Ushbu maqola o'smirlarda tajovuzkor xatti-harakatlarni keltirib chiqaradigan omillarni nazariy tahlili, o'smirlik davridagi inqiroz va tajovuz tushunchalari o'rganilishi, o'smirlarda tajovuzkor xatti-harakatlar, uning paydo bo'lishining asosiy sabablari haqida ma'lumotlar yoritilgan.

O'smirlarda psixologik muammolarni bartaraf etish hamda tarbiyalash masalalari hozirgi davrning eng dolzarb muammosiga aylangan. O'smirlardagi agressiya nafaqat pedagoglar, psixologlar balki ota-onalar balki butun bir jamiyat uchun birmuncha o'tkir muammolardan biri hisoblanadi. Oila, maktab, jamiyatning o'sib kelayotgan avlodga bo'lgan axloqiy-ma'naviy, siyosiy-ijtimoiy, ideologik talablari kun sayin ortib bormoqda.

Bu borada agressiv xulq atvorga ta'sir etuvchi omillarning o'zaro hamkorliklari yo'lga qo'yilgan. "Bir bolaga yeti mahalla ota ona" shiori ostida mahalla, oila, maktab, va bir nechta jamiyatning bo'g'inlari o'zaro klaster asosida hamkorlikni amalga oshirib kelmoqdalar. Jamiyatimizda inson hayotiga zomin bo'lish, o'z- o'ziga suyuqasd yetkazish, internet o'yinlari orqali o'z hayotini barbod qilib borayotgan holatlar asosan jamiyatning o'simlar qatlamida avj olinib borayotgan achinarli holatdir. O'smirlik 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo'lgan davrni tashkil qiladi. Barchaga sir emaski, bolalarda maktabgacha bo'lgan yoshda o'z "men"ni taniy boshlaydi, o'smirlik davrida esa anashu "men" shakllanib boradi. Shu bilan bir qatorda uning atrofdagilarga, ayniqsa, o'ziga bo'lgan munosabati, qiziqishlari, keskin o'zgaradi. Ularda avvalgi qiziqishlar o'rnini qiziqishlar egallaydi. Bunda ish qobiliyatining, keskin pasayishi, qo'pollik, qo'rslik va yuqori qo'zg'aluvchanligi, o'z-o'zidan qoniqmasligi, agressiya, xavotirlanish kayfiyatni tez-tez o'zgarishi, depressiv kechinmalar, tez ranjish, arziyas narsaga ham kuchli reaksiya bildirish, o'zini past baholash kabi salbiy xulq-atvor ko'rinishlari namoyon bo'ladi. O'smirlar salomatligi har bir millatda ularning aqliy va jismoniy farovonligi bilan voyaga etishi va shu bilan kelajak avlodlar salomatligini himoya qilishi uchun muhimdir. Bu inson rivojlanishining noyob bosqichi deb hisoblanadi, bu stressli va o'ziga xos va turli xil xatti-harakatlar, shu jumladan jasorat, chalg'itish kabi holatlarni nomoyon qilishi mumkin.

O'smirlardagi tajovuzkor xatti-harakatlar ularning xavf-xatar xatti-harakatlarida ham namoyon bo'lishi mumkin, bu jamoat salomatligi uchun tashvish bo'lib kelgan, chunki bu shikastlanish va shaxsiy travma bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Biopsixososyal xavf omillari tajovuzkor xatti-harakatlarning etiologiyasida muhim rol o'ynaydi, bu o'spirin tajovuzkorligi

bilan bog'liq barcha muammolarning oldini olish va aralashuvni ta'minlash uchun biopsixososyal yondashuv uchun asos bo'lishi mumkin.

Xulq-atvor muammosini biopsixososial omillarning interaktiv va multiplikativ jarayonlarini o'z ichiga olgan biopsixososial modelning kompleks yondashuvi bilan izohlash mumkin.

Agressiv xatti-harakatlar va u bilan bog'liq psixiatrik kasalliklar insonning butun umri davomida, bolalikdan o'smirlar, kattalar va qariyalargacha sodir bo'lishi mumkin. Agressiya-bu boshqa odamga zarar etkazish, shikastlanish yoki og'riq keltirish niyatida bo'lgan har qanday harakat.

Bu bolalar va o'smirlar orasida tekshirilgan tajovuzning eng keng tarqalgan turlari bo'lgan ochiq va yashirin tajovuzni o'z ichiga oladi. Ochiq tajovuzning aniq va tashqi qarama-qarshi harakatlari jang qilish va baqirish kabi jismoniy va og'zaki tajovuzda namoyon bo'lishi mumkin, ijtimoiy munosabatlardagi yashirin tajovuz esa izolyatsiya qilish va mish-mishlarni tarqatish orqali yanada yashirin va manipulyativdir. Agressiya va zo'ravonlik kekxa erkak o'spirinlarda o'limning etakchi sabablari bo'lib, ularning hozirgi va kelajakdagi sog'lig'iga xavf tug'dirayotgani sababli ularning o'sishi va rivojlanishi qobiliyatini to'xtatishi mumkin. Agar bu odatlar davolanmasa, ular ko'proq zararli psixologik muammolarga, shu jumladan tashvish va depressiyaga o'tishi mumkin. Shuning uchun, ularning noto'g'ri xatti-harakatlariga asos bo'lgan omillarni aniqlash va tushunish va o'smirlar orasida tajovuzkor xatti-harakatlarni rivojlantirish uchun samarali aralashuvlarni aniqlash maqsadga muvofiqdir. Endi o'smirlar hayotida agressiv xulq-atvorni paydo bo'lishiga sababchi bo'layotgan omillar hususida so'z yurutsak; Bilamizki bolani jamiyatga ijtimoiylashuv jarayonini avvalombor oiladan boshlaydi. Qachonki oilada sog'lom muhit bo'lsagina bolaning jamiyatga ijtimoiylashuv jarayoni qiyinchiliklarsiz amalga oshadi. O'smirlarda tajovuzkor xatti-harakatlarning rivojlanishi ko'p faktorli bo'lgan murakkab jarayondir. O'smirlarning tajovuzkor xatti-harakati oila, tengdoshlar, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalarining ta'siri tufayli shakllanadi.

1.Oilada nosog'lom muhit hukumronligi. Ya'ni ota- ona va farzand o'rtasidagi nizolar har hil ko'ngilsizliklar, er- hotin o'rtasigadi muammoli vaziyatlar bolalar psixologiyasiga ta'sir etmasdan qolmaydi.Oilada farzandlar soni va ularga ko'rsatiladigan munosabat turi ham bolalarda agressiyani keltirib chiqaruvchi omillar sirasiga kiradi. Hattoki bu holat tajavvuzkorlikdan o'tib qotillikkacha olib keladigan jarayondir.

2.Tengdoshlar o'rtasidagi munosabat. Bu omil ham bola tarbiyasiga agressiv muhitni olib keladigan munosabat shakllaridir.O'ta kamsuqum, o'z qobig'iga o'ralib olgan, yoki aksincha juda agressiv bolalarni tengdoshlari tomonidan alohidalantirilishi ularda tajavvuzkorlikni nomoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

3.Ommaviy axborot vositalari va ulardagi top o'yinlar. Bilamizki hozir internet asri, bolalarda internet o'yinlarida g'olib chiqish ishtiyoqi juda kuchli, shu holatda bola biron bir o'yinda g'alaba qozona olmasligi bolani g'azablantiradi va u bora-bora agressiyaga duchor bo'ladi.

Yuqoridagi agressiya holatlarini oldini olish maqsadida biz ota-onalar va pedagoglarga o'z xulosalarimizdan kelib chiqib bir nechta tavsiyalarimizni berib o'tsak

- Bolalar bilan ko'proq vaqt o'tkazing.
- Ular qiladigan ish- yumushlarni buyurib emas, balki yoniga kirib birgalikda qilishlikka odatlaning
- Bolalaringizning qiziqishlari va kelajakdagi orzu- maqsadlari haqida muloqot qiling
- Bolalaringizni tez-tez bag'ringizga bosib turing, chunki shunda bolada o'z-o'ziga ishonchi va kelajakka intilishi ortib boradi.
- Bolaga sinfdoshlari bilan bir hil munosabat ko'rsating.
- O'qish va bilim olishida rag'batlantirishga odatlaning.

Xulosa qilish mumkinki, tajovuz hodisa sifatida o'smirlik muhitida ham guruhda, ham shaxslarda faol namoyon bo'ladi va mavjud. Va hozirgi kunda ilmiy vazifa nafaqat tajovuzkorlik va tajovuzkorlik omillarini hodisa sifatida o'rganish, balki jamiyat uchun foydali bo'lgan shaxsiy ijobiy natijalarga erishish uchun o'spirinlarning tajovuzkorligini ijobiy psixo-

emotsional faoliyatga o'tkazishga qaratilgan bo'lishi kerak. Agressiv xulq-atvor bola va o'smir yoshi uchun odatiy hodisa bo'lib qolgan. Bundan tashqari, agressiv xulq-atvor shaxsning ijtimoiylashish jarayonida bir qator asosiy funksiyalarni bajaradi. Me'yorga muvofiq, u qo'rquvdan qutqaradi, o'z qiziqishlarini himoya qilishga ko'maklashadi, tashqi xavfdan himoya qiladi, adaptatsiyaga ko'maklashadi. Bu borada agressiyaning ikkita turi haqida fikr yuritish mumkin: yaxshi sifatli adaptiv va destruktiv - dezadaptiv. Umuman olganda, bola va o'smir shaxsining rivojlanishi uchun agressiv namoyishlarning o'zi unchalik xavfli emas, balki ularning natijalari va atrofda qilargan noto'g'ri reaksiyasi xavflidir. Agar zo'ravonlik – e'tibor, hukmronlik, tan olish, pul, boshqa huquqlarni bersa, bolalarda va o'smirlarda kuch ustivorligiga asoslangan xulqatvor shakllanishi mumkin, bu esa katta insonlarning ham ijtimoiy faoliyat asosini tashkil etishi mumkin (masalan, kriminal guruhlarida). Atrofdagilarning agressiyaning kuch bilan bosishga intilishi kutilgan natijaga emas, balki qarama-qarshi natijaga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirova D., Pardaboyeva M. THE ROLE OF EMOTIONAL CREATIVITY IN STUDENTS'DECISION-MAKING //INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES. – 2024. – T. 1. – №. 7. – C. 27-30.
2. Mavlanova,Z.(2023). Boshqaruv psixologiyasi, xodimlarni boshqarishning mohiyati va asosiy bosqichlari. Talqin va tadqiqotlar,1(33).
3. Norova,N.O.,&Bekmatov,B.D.(2021). Etnikpsixologiya va milliy psixologik qiyofa. Academic research in educational sciences,2(12),1262-1270.
4. Samarova Shoxista Rabadjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir Sultanovich. Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 2020; 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
5. Eshnaye N. J. 2024. THE INFLUENCE OF THE DISCRIMINATORY APPROACH ON THE MOBILE AND FLEXIBLE CHARACTERISTICS OF LEARNERS AND THE FACT THAT IT IS A FACTOR OF LOW LEARNING. *Web of Teachers: Inderscience Research* . 2, 6 (Jun. 2024), 216–220.
6. Абдусаматова, Ш. С. (2024). Роль психологии в формировании толерантности у студентов. *IMRAS*, 7(7), 39-43.
7. Sh.Umarova 2024. Psychological Features Of Workers And Factors Affecting Them. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 52–63.
8. X.Raximova 2024. Current Role And Requirements Of Digital Pedagogy. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 38–51
9. Zukhra Mirzotillovna Radjabova. (2023). Features Of Adolescent And Teacher Cooperation In The Current Period In Choosing A Profession. *Diversity Research: Journal of Analysis and Trends*, 1(3), 210–215. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/2/article/view/131>
10. Ozodqulov, O. . (2024). VATANPARVARLIK RUHINI TALABALARDA RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. Центральноазиатский журнал академических исследований, 2(10 Part 2), 37–41. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajar/article/view/38469>
11. Zilola Dilmurodova. (2024). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL
12. NATURE OF ABILITY. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 27, 1–4. Retrieved From <https://ejird.journalspark.org/index.php/ejird/article/view/1092>
13. Yuldasheva, S. (2023). High school student ability and problems of its determination. *Science and innovation*, 2(B3), 95-98.

14. Burteshova, A. B. (2023). Agresiv hulk-atvorning gender farqlari. *Перспективы развития*, 1(1), 354-360.12.
 15. H. Mirkosimova 2024. Assessment Of Communicative Qualities Of Primary Class Teachers. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 4 (Apr. 2024), 48-55.
 16. Dilfuza Uchkunovna Rakhmanova 2024. INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO PSYCHOLOGY. *Web of Teachers: Inderscience Research* . 2, 9 (Sep. 2024), 116-121.
 17. Burieva, K. и Kamilova, Z. 2023. JAHON OZIQ-OVQAT BOZORI VA DUNYONING TURLI MAMLAKATLARIDA RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI VA XUSUSIYATLARI. *Interpretation and researches*. 1, 1 (май 2023).
 18. 2024. Modern Family Types. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 12 (Dec. 2024), 88-93.
 19. Meylieva, M. S. (2024). Talabalarga individual ta'lim yondashuvlari asosida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish. *Pedagog*, 7(2), 381-384.
- Abdurasulov J. (2024). HARBIY PEDAGOGIKANING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI. *Молодые ученые*, 2(6), 48-52. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/yo/article/view/28164>

